

Етнографски институт САНУ, Београд

DOI 10.5937/kultura1861089B
УДК 061.75:316.75(497.1)"1961"
394.49(497.11)"1961"

оригиналан научни рад

СВЕТОВНИ ПРАЗНИЦИ У КОМУНИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ДАНА БОРЦА 1961. ГОДИНЕ У ТИТОВОМ УЖИЦУ

Сажетак: У првим послератним годинама у комунистичкој Југославији почиње постепено укидање прославе црквених празника чиме се домен „светог“ свео на кућу са укућанима и цркву са портом. Југословенским законима одређени су нови савезни, републички и други празници. Због ограничености рада, начин прославања световних празника у комунистичкој Југославији приказан је на примеру обележавања Дан борца који је за савезни празник проглашен 26. априла 1956. године. Обележавање двадесетогодишњице устанка народа Југославије посматра се кроз три наратива (први наратив – „поглед споља“) чине подаци о прославању наведеног празника забележени у архивским изворима и штампи, док други и трећи наратив – „поглед изнутра“) чине подаци забележени у разговорима које је ауторка текста 2009. и 2010. године водила са организатором и учесником прославе), а на основу којих се анализирају формално-структурне карактеристике и функција посматраног празника.

Кључне речи: Дан борца, Југославија, световни празници, Титово Ужице

Социјалистички празници¹

*Државни празници су ствар идентитета једне државе, мада није редак случај да је тај идентитет више у вези с владајућом идеологијом, него с истинском традицијом и историјом.*²

У првим послератним годинама у комунистичкој Југославији многи верски празници су прослављени под „благословом” нове власти.³ Револуционарне комунистичке власти, које су тек изашле из рата и ступале на државну позорницу, у почетку су омогућавале, па чак и учествовале у прослави верских празника чиме су хтеле да покажу да су са народом, да поштују његову веру, традицију и обичаје.⁴ Међутим, већ од 1946. године почиње постепено укидање прославе црквених празника. Уставом ФНРЈ из 1946. године цркви је загарантована слобода вршења верских обреда, али само у верским просторијама и двориштима око цркве, цамије и осталих храмова. Прописом Министарства просвете НР Србије из исте године на подручју Србије верски обред одвојен је од школске прославе Светога Саве. Јавни, медијски дискурс о Божићу 1946. године показује знаке прелазног облика: наглашена је цивилизацијска димензија празника (имплицитно супротстављена верској), док се сама божићна порука актуализира у назнакама.⁵ Током 1946. године у штампи се прослава Светога Саве помиње само успутно, док о Васкрсу готово нико и не пише. Црквеност религијских обреда укинута је 1947. године директивом Централног комитета Комунистичке партије Србије којом се забрањује прослава верских празника ван круга цркве.⁶ Постоје одлуке партијских органа из исте године по којима чланови партије нису смели да славе Божић, крсну славу, да се венчавају у цркви, крсте децу нити да уписују вероисповест на документима.⁷

1 Текст је резултат рада на пројекту *Културно наслеђе и идентитет* (МПНТ РС 177026) који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Stanojević, Z. (9. novembar 2000) Gde ćete za Dvadeset deveti, *Vreme*.

3 Радић, Р. (2002) *Држава и верске заједнице: 1945–1970 I–II*, Београд: Институт за новију историју Србије, стр. 226–227.

4 Јањић, Ј. (2017) *Културолошка димензија деловања Српске православне цркве у другој половини XX века (1945–2000)*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије, Универзитет *Дон Незбит*, Београд, стр. 33

5 Sklevicky, L. (1990) The new New Year, Or, how a tradition was tempered, *East European Politics and Societies* 4, London: Sage Publications, pp. 4–29.

6 Павловић, А. (2013) Литијски опход у Северној Косовској Митровици на дан прославе градске славе Митровдана, *Баштина*, свеска 34, Приштина/Лепосавић: Институт за српску културу, стр. 255.

7 Радић, Р. Српско друштво у XX веку између две вере: приватно и црквено, у: *Приватни живот код Срба у XX веку*, ур. Ристовић, М.

У Извештају ЦК КПС за 1947. годину наведено је да је број верских празника смањен на најмању меру: један дан за Божић, један дан за Васкрс, док на дан Светог Саве школе раде.⁸ Путем поверљивог расписа 1948. године Председништво владе ФНРЈ упутило је наређење да се католички и православни Божић не признају више званично.⁹ Из године у годину, поштраван је однос према верским празницима и према онима који су их прослављали. Социјалистички календар није уважавао празнике црквене године.¹⁰ Већ почетком педесетих година школске власти кажњавале су децу која су присуствовала прослави Светог Саве, док су ученици основних школа у Србији морали и на Божић да долазе у школу.¹¹

Последица антирелигијске пропаганде (која је за циљ имала замену религије новом световном религијом – комунизмом са атеистичким погледом на свет), у пракси је резултирала потискивањем верских празника из јавне у приватну сферу (чиме се домен „светог” свео на кућу са укућанима и цркву са портом) и увођењем нових световних празника. Државна власт је почела да монополизује црквену сферу производећи значења везана за нове социјалистичке државне празнике.¹² Југословенским законима одређени су савезни, републички и други празници. *Савезни празници* били су: Нова година (1. јануар), Празник рада (1. мај), Дан борца (4. јули) и Дан Републике (29. новембар). Дани устанка били су *републички празници* којима се обележавало оснивање првих партизанских формација 1941. године (Дан устанка народа Србије (7. јул), Дан устанка народа Црне Горе (13. јул), Дан устанка народа Словеније (22. јул), Дан устанка народа Хрватске и Дан устанка народа Босне и Херцеговине (27. јул) и Дан устанка народа Македоније (11. октобар)). Поред наведених празника, у Југославији су се славили и *значајнији датуми* (почев од Међународног дана жена (8. март) па до Дана Југословенске народне армије (22. децембар)), затим *општински и градски празници* (најчешће на дан ослобођења града у Другом светском рату), као и *празници разних друштвених*

(2007), Београд: Слио, стр. 669.

8 Радић, Р. (2002) нав. дело, стр. 228.

9 Radulović, L. (2014) Бог као privatna stvar: kultura sećanja i religijski život u doba socijalizma, *Етноантрополошки проблеми* год. 9 св. 1, Београд: Филозофски факултет у Београду, стр. 38

10 Rihman-Augustin, D. (1990) Metamorfoza socijalističkih praznika, *Narodna umjetnost* Vol. 27 No. 1, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 29.

11 Јањић, Ј. нав. дело, стр. 35.

12 Radulović L. нав. дело, стр. 38.

и привредних организација. Савезним и републичким законима као школски празници и нерадни дани уведени су 1. и 2. јануар (Нова година), 1. и 2. мај (Празник рада) и 29. и 30. новембар (Дан републике). Осим ових дана, ученици римокатоличке вероисповести могли су да изостану из школе 25. децембра и 1. новембра, а ученици православне вере 7. јануара (Божић) и на дан крсне славе. Међународни дан жена (8. март), Дан борца (4. јул) и Дани ослобођења били су „радни дани али се тада одржавају свечани митинзи с говорима и заправо мало ко ради”.¹³

*Прослава јубилеја Дана борца 4. јула 1961.
године у Титовом Ужицу*¹⁴

На седници ЦК СКЈ и СУБНОР 1958. године одлучено је да се централна прослава двадесетогодишњице Дана борца одржи у Титовом Ужицу због значаја и улоге коју је наведени град имао у Народној револуцији. Обележавање двадесетогодишњице Дана борца биће посматрано кроз *три наратива*: *први наратив* („поглед споља”) чине подаци о прослављању наведеног празника забележени у архивским изворима и штампи; *други наратив* („поглед изнутра”) чине подаци забележени у разговору који је ауторка текста водила 2009. године са председником Народног одбора општине Титово Ужице у периоду од 1959. године до 1962. године (организатор прославе), док *трећи наратив* („поглед изнутра”) чине подаци забележени у разговору који је ауторка текста водила 2010. године са учесницом прославе:

• *Наратив „А”*

Град је већ првог јула био украшен. На уласцима постављени су славолуци и капије, транспаренти на улицама, више композиција на Тргу партизана, на Караули, Доварју, Малом Забучју, метални јарболи на Биоктошу и на Старом граду... У граду је отворено 14 чесама са 23 отвора... Отворено је 75 привремених продајних места под сунцобранима где су се продавали воћни сокови, пиво, цигарете и шибице, док су се на 22 продајна места под шаторима продавали хлеб, пециво, конзервирана храна, сокови, сувенири и др. На 39 места постављене су тезге на којима се могло купити воће

¹³ Детаљно о социјалистичкој празничној години погледати у: Rihtman-Auguštin, D. nav. delo, str. 21–32

¹⁴ Дан борца обележавао је годишњицу седнице Политбироа Централног комитета Комунистичке партије Југославије, одржане 4. јула 1941. године у Београду, на којој је донета одлука о подизању оружаног устанка народа Југославије против окупатора. За савезни празник проглашен је 26. априла 1956. године. У Србији је укинут 2001. године.

и поврће; под 41 тезгом су се продавали сладоледи, сокови, пиво... Прослави је тих дана присуствовало преко 2 стотине хиљада људи. Свечаност је званично почела 3. јула око 11 часова, када је на Тргу партизана, по утврђеном програму прославе, Александар Ранковић открио споменик Јосипу Брозу Титу. У 17 часова, у присуству Александра Ранковића, отворен је Музеј устанка 1941. Музеј је отворио Отмар Крајачић, генерал-пуковник. У вечерњим часовима, на Тргу партизана, приређен је ватромет... Стотине разнобојних ракета запарале су небо и осветлиле не само нови Трг него и готово читав град... Готово са свих зграда на новом Тргу партизана потекле су светлеће реке, док је на највишој згради пламсало шест буктиња које су симболизовале шест наших република. После тога, око 21 часа, отпочела је велика приредба на којој је најпре са партизанским песмама наступила група певача уз пратњу секстета Душка Радетића. Затим је изведена приредба Поема о борцу, адаптација Давичове поеме Зрењанин. По завршетку официјелног дела програма, оркестри су наставили да свирају, те је настало велико народно весеље које је трајало до дуго у ноћ... 4. јула у 11 часова почео је, по утврђеном програму, митинг у Крчагову, на простору између пекаре „Сретен Гудурић” и предузећа „Први партизан”. Био је то кључни догађај којим се обележавао тадашњи празник. На отворену пругу у Крчагову, код моста преко Ђетиње, председник Тито и његова супруга Јованка стигли су нешто пре 11 часова. Пионери Славица Вуковић и Божидар Кокора предали су другу Титу и његовој супрузи Јованки букете цвећа, а мали Божидар поздравио је затим високог госта са неколико топлих речи. Кроз шпалир пионира и омладинаца, који су их засипали цвећем, председник Тито и гости упутили су се према трибинама на падини брежуљка у Крчагову, где је велики митинг одржан. Војна музика интонирала је химну па је затим председник Тито извршио смотру почасног батаљона. Појава председника Тита у подножју трибине изазвала је експлозију одушевљења. Тачно у 12.20 часова Броз се довео пред Музеј устанка 1941. Група је потом, нешто после 12.30 часова стигла до Трга партизана, успут праћена бурним апалузима и обасипана цвећем. Док је друг Тито прилазио споменику, мноштво света га је поздрављало на улици и са балкона околних зграда. Очигледно импресиониран изгледом Трга, друг Тито је у разговору рекао да му се необично допадају архитектонска решења као и читав амбијент око Трга. Око 13 часова, у Великом парку, на тераси изнад Ђетиње и у хладу испод брда, Републички одбор за прославу је приредио ручак са председником, уз присуство око хиљаду званица. Они који нису били на том ручку у један, у хладу

борова Великог парка и буку планинске реке, јели су и махом се веселили под отвореним небом. У седам кафана у граду 4. јула наступали су познати певачи забавних и народних мелодија из целе тадашње државе.¹⁵

• *Наратив „Б”*

За саму прославу, поред Ужичког одбора, формиран је и Републички одбор за прославу 4. јула. Председник је био Драгослав Дража Марковић, који је био секретар Социјалистичког савеза. Он је уствари контролисао шта ми радимо, он је више формално формиран. Постојали су више због неког нивоа... То је било велико оптерећење, али и перфектна организација... Одбор за изградњу Трга је у исто време руководио организацијом прославе, с тим што је организовао и комисије, мобилисао мање више цео град у уређењу и припремама. Све радне организације биле су мобилисане. Све је било мобилисано што је могло да се мобилише. И сви су укључени. На крају крајева неко је радио на овоме, неко на ономе, шта ја знам... Цео град је био један механизам. То није могао да ради одређени број људи... При Ужичком одбору за организацију јубилеја формирано је девет комисија: за митинг, уређење града, саобраћај, смештај, исхрану, везу, пропаганду, публикације, забаву и спорт. И стварно је организација била одлична, фантастична. Преко 100 хиљада људи скоро да ниси осетио да је притегао град. То је било перфектно. Није било никаквих проблема, али је било много посла... То је било велико оптерећење, али и перфектна организација која је резултирала тиме да Тито буде дочекан онако како и заслужује државник таквог калибра – са одушевљењем, са радошћу, са достојанством...¹⁶

• *Наратив „В”*

Добро се сећам прославе... Мајка је пребацила ћилим ручне израде, како се то каже, прелених шара, са доминантном црвеном бојом, преко прозора који је био окренут ка Главној улици, ту смо живели. На ћилим је окачила Титову слику у маршалској униформи, не знам како ли је то урадила. На тераси и мушкатле црвене... Ми смо се радовали гостима, јер је увек била добра клопа. Долазила нам је тетка из Лапова са породицом... Они су били учитељи, то им је вероватно подигло рејтинг што су ишли у Ужице на прославу... У кујни кревет, у спаваћој соби брачни кревет, у комбинованој соби два кауча. На знам како смо сви ту спавали... Мајка

15 Марковић, Ж. (2008) Цариградски мemento, Ужице: Историјски архив Ужице, стр. 157–180.

16 Из интервјуа са Р. Ј., вођеног 29. јула 2009. године.

каже: „Дај да зовнемо и ону Реакцију са села, да види каква је то велелепна ствар, можда промени мишљење”. А Реакција је био мој ујак који је славио славу, био против режима и мрзео Тита као Немце. Била је несносна врућина тог дана... Као да сада видим младе и лепе родитеље. Отац у војној униформи, а мајка у тиркизном комплету од габардена, уска сукња са преклопом, устручен горњи део без рукава и итикле... Били смо поносни на дотеране родитеље... Мајка се онесвестила на прослави, од врућине и гужве, то је било као у сардини, море људи, улице испуњене... Вратила се сва мокра, ваљда су је људи пољивали водом... Ми, деца из зграде, сишли смо до главне улице, на онај ћошак где је сада Апотека, е ту, мало пре Трга. То нам се учинило као добро место. Имала сам утисак да време стоји, можда због жеђи коју сам ускоро почела да осећам. Људи су се мање-више нормално понашали... Прошла је вечност пре него што је почела да се прави гужва, а ми смо се трудили да останемо у првом реду. И тако смо стајали у маси. И стајали... Он је долазио оним плавим возом. Неко је из масе рекао да је чуо звук локомотиве, мада се после испоставило да ће проћи још сат времена, тако да то није био звук тог воза... Неко цвеће је већ било побацано по улици, али су девојке око нас и даље у рукама држале букете. Свака по најлепши који је могла да понесе. У једном тренутку неко је рекао: „Ево га друг Тито!”. И некако смо сви занемели, од неке треме, ма глуп народ, шта да ти кажем, ми смо бар били деца. И ја сам га са страхом ишчекивала... Појавила су се црна кола, она његова. Настала је еуфорија! Народ је ускликивао његово име. И ми смо се нешто драли, цвеће је летело... Ма нестварно. Као добро режурана представа, веруј ми. Он је само стајао и махао. На тренутак сам помислила да ћу се можда и руковати са њим, само ако буде ишао довољно споро. Наравно да је само прошао и прелетео погледом преко масе. Све се завршило у тренутку. Остала сам разочарана, али и поносна што сам била у првом реду...¹⁷

Антропологија социјалистичких празника:

Дан борца

У анализи формално-структурних карактеристика и функције Дана борца свакако би требало поћи од чињенице да је, у антрополошкој концептуализацији, *празнично време* супротност *свакодневном*. Празник је истакнуто временско раздобље, чији се почетак и крај унапред знају, а везује се

¹⁷ Из интервјуа са М. Б., вођеног 15. јула 2010. године.

за неки добро познати догађај.¹⁸ Као елемент културе, празник има стални задатак да организује и естетски формира слободно време, допринесе учвршћењу заједништва и социјализацији човека. Празник је слободно време, обред, важна акција, прихваћен начин обављања свечаних чинова.¹⁹ Празник је нешто неуобичајено, нешто што се разликује од *profanum*, свакодневног, устаљеног, рутинског, што је сфера човекових обавеза.²⁰ Празници супротстављају повремену експлозију безбојној колотечини, слављеничко лудило бризи за егзистенцију, моћни дах заједничке узаврелости мирним пословима где свако гледа своја посла и концентрацију друштва његовој сопственој раскошности.²¹

• *Формално-структурне карактеристике*

Прослава јубилеја Дана борца 4. јула 1961. године у Титовом Ужицу биће анализирана према *основним елементима прославе* које, проучавајући формално-структурне карактеристике прославе Божића у Боки Которској, предлаже Весна Вучинић-Нешковић.²²

Време: Како закључује Жофр Димаздје (Joffre Dumazedier), „празник се догађа у обредном времену и утврђеним датумима, који симболично повезују и упућују на природна (годишња доба) или друштвена збивања (догађаји или легенде)”.²³ Празник се збива у неком термину који има јасну везу са представљеним симболом (на дан рођења или смрти одређене особе, на годишњицу победничке битке или је везано уз неки други историјски догађај), док предност имају

18 Horvat Futo, H. (2016) Rekvizitarijum praznika i mitologija Božića u delu *Andeosko veselje Nandora Giona*”, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књига XLI-1, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, стр. 155.

19 Đokić, R. (1986) Ka prazničnoj kulturi, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 224.

20 Duković, Z. (2016) *Svečanost kao strategija kulturne politike u kreiranju kulturnog identiteta grada*, doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti (pozorišta, filma, radija i televizije), Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, str. 18.

21 Kajoa, R. (1986) Teorija praznika, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 34.

22 Весна Вучинић-Нешковић наводи да су основни елементи прославе: *време, простор, организатори, учесници, активности и предмети који се том приликом користе*; Вучинић-Нешковић, В. (2008) *Божић у Боки Которској*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду и Чигоја штампа, стр. 23.

23 Dimazdje, Ž. (1986) Svakome svoj mali praznik, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 206.

округле годишњице.²⁴ Реактуелизација и комеморација Дана борца јасно асоцира на дан који у револуционарној историји комунистичке Југославије представља значајан историјски догађај (подизање оружаног устанка народа Југославије против окупатора 4. јула 1941. године), док о значају јубилеја наведеног празника говори податак да је прослава двадесетогодишњице устанка народа Југославије називана „највећом манифестацијом која је до тада организована у ондашњој Југославији”.²⁵

Простор: Критеријуми за одабир просторног оквира у коме ће се обележити прослава двадесетогодишњице устанка народа Југославије 1961. године (значај и улога коју је Титово Ужице имало у Народној револуцији), говори о томе да, поред категорије времена, и категорија простора (у оквиру којих се организују празници) има јасну везу са представљеним симболом (место рођења или смрти одређене особе, место победничке битке или просторни оквири неких других историјских догађаја).

Организатори: Говорећи о празницима који се односе на специфично историјски догађај (као што је случај са прославом Дана борца), Да Мата (Roberto Da Matta) наводи да „прославе организују групе које управљају средствима комуникације и репресије (оружане снаге) имајући тако подршку сталног тела које представља националну власт”.²⁶ За организацију прославе двадесетогодишњице устанка народа Југославије одговорни су Ужички и Републички одбор за организацију прославе 4. јула, односно „власти, званичници чија је моћ потврђена правом и законима”.²⁷

Учесници: На прослави јубилеја Дана борца 4. јула 1961. године у Титовом Ужицу заступљене су обе полне и све старосне категорије учесника; хетерогеност учесника посматраног празника осликава се и на другим нивоима (националном, професионалном, струковном и сл.): присутни су државни и политички руководиоци, страни званичници, представници сакралних установа, радни колективи, омладинске организације, групе грађана итд.

Активности: Емил Диркем (Émile Durkheim) је уочио да су „у свим верским или световним празницима, оним веселим

24 Azaryahu, M. (1999) Politički simboli u svakidašnjici. Polistystemski pristup istraživanju, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* Vol. 29 No. 22, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, str. 261.

25 Марковић Ж. нав. дело, стр. 169.

26 Da Mata, R. (1986) Dva brazilska nacionalna rituala, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 263.

27 Исто.

или оним тужним, два својства стална: *обредно својство спојено са забавним*".²⁸ Анализа протокола дели прославу јубилеја Дана борца на две временске целине. Типологију дневних и вечерњих манифестација прати и двојна структура ритуала која садржи официјални (протоколом предвиђен) и неофицијални (неструктуриран) део. Структура дневних манифестација подразумева официјални део обележавања Дана борца у оквиру којег је свечано откривен споменик Јосипу Брозу Титу, отворен Музеј устанка 1941. и одржан митинг у Крчагову. Вечерње манифестације карактерише официјални део обележавања Дана борца чија ритуална структура садржи три елемента: сценски, музички и позоришни. Сценски део подразумева ватромет који је организован на Тргу партизана; музички део подразумева приредбу која је отпочела партизанским песмама, после којих су наступили солисти и ансамбли из Београда, Сарајева, Загреба, Скопља и Титограда док позоришни део подразумева извођење представе Поеме о борцу. Празник се редовно завршава френетички и оргијашки, у ноћној разуларености буке и покрета. Празник се увек одређује игром, песмом, узбуђењем, гутањем хране, пијанком. Увек до краја, до исцрпљења, како налаже закон празника,²⁹ па тако и неофицијални део прославе јубилеја Дана борца подразумева *велико народно весеље које је трајало до дуго у ноћ* (3. јул) и *веселе под отвореним небом и у седам кафана у граду* (4. јул).

Предмети: На основу фотографија које документују прославу јубилеја Дана борца издвајају се: *мозаик Партизанска споменица 1941.* (на фасади стамбено-пословног објекта на јужној страни градског Трга), *заставе* (на згради Народног позоришта), *бакље* (на стамбено-пословној згради на Тргу), *споменик Јосипу Брозу Титу* (на централном делу Трга) и *портрет Јосипа Броза Тита* (на стамбено-пословној згради на Тргу).

- *Функција*

Од Диркема и Фројда, па до Бахтина, Елијадеа, Кајоа и Фрома, рекапитулација примордијалног догађаја сматра се једном од динстиковних црта и функција светковина.³⁰ То је увек неки догађај на почетку стварања или на почетку историје неког друштва. Јелена Ђорђевић наглашава да обнављање примордијалног догађаја није само одлика архајског ритуала и светковине, већ и „одредница многих, касније у

28 Dimazdje, Ž. нав. дело, стр. 205.

29 Кајоа, R. нав. дело, стр. 33.

30 Đorđević, J. (1986) Мноштво лика светковина, *Kultura br: 73–75*, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 11–12.

историји створених празника”.³¹ Нема друштва које почетак свог стварања или почетак своје политичке биографије не транспонује на мање-више митски план примордијалног догађаја. Митотворство из домена религије прелази у домен политике и постаје средство у рукама нових секуларних идеологија.³² Наведено потврђује и пример успостављања новог социјалистичког празничног календара у послератној комунистичкој Југославији у коме је евидентирана смена верских новим световним празницима. Владајућа комунистичка идеологија себе је произвела у својеврсну религију. Држава је имала своје „свете” личности, своја „света” места, своје празнике (у рангу црвеног слова), своје „иконе“, своју „јерархију”, своје „мученике”, догме и ритуале.³³ Световни празници, успостављени након 1946. године као симболи легитимитета и идентитета комунистичке власти, у новом (социјалистичком) уређењу морали су пронаћи нове (световне) примордијалне догађаје из непосредне прошлости, и то оне револуционарне која је, по свом завршетку, довела до великих промена у светском поретку. Нови празници, било *савезни*, било *републички* (изузев Нове године и Празника рада чији се примордијални догађаји смештају у контекст ван југословенског), као и велики део *других* празника који су успостављени у периоду након формирања Федеративне Народне Републике Југославије, своје примордијалне догађаје проналазе у Народноослободилачкој борби (НОБ) током Другог светског рата. Позивајући се на специфичне историјске догађаје, основна намера је била да се на нивоу глобалне друштвене заједнице успостави континуитет с минулим револуционарним преображајем како би се у домену свести учврстило сазнање о револуцији у њеном континуитету.³⁴ Два савезна празника се позивају на два значајна догађаја: подизање оружаног устанка народа Југославије против окупатора (Дан борца) и проглашење федералног уређења Југославије и уставотворне скупштине ФНРЈ (Дан Републике); републички празници се махом позивају на дане када су у Србији, Црној Гори, Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Македонији 1941. основане прве партизанске формације (Дани устанка), док се велики део других празника најчешће позива на дане ослобођења градова у Другом светском рату.

Обнављање сећања на догађај на почетку стварања социјалистичког друштва (доношење одлуке о подизању оружаног

31 Исто, стр. 13.

32 Исто.

33 Јањић, Ј. нав. дело, стр. 95.

34 Ђокић R. нав. дело, стр. 221.

устанка народа Југославије против окупатора) је током прославе јубилеја Дана борца реализовано на два начина: *визуелно* и *вербално*. Борба југословенских народа (предвођених Комунистичком Партијом Југославије) за ослобођење од фашистичке окупације током II светског рата визуелно је представљена на *мозаику Партизанска споменица 1941.* која је постављена на фасади стамбено-пословног објекта на јужној страни градског Трга. Површина мозаика износи 36 м², а саставена је од 36 плоча идентичних површина, чије камене плочице, набављене из шест република ФНРЈ, чине спектар од 36 боја. У основи приказане Партизанске споменице 1941. налазе се две звезде петокраке чији се краци међусобно укршају. Централна фигура на мозаику је борац који у левој руци држи заставу, а десном руком позива народ на борбу. У доњем делу мозаика бројевима је исписана 1941. година. Обнављање сећања на почетак историје југословенског друштва садржано је и у уводном обраћању Александра Ранковића (потпредседника Савезног извршног већа и председника Савеза удружења бораца народноослободилачког рата) који се присутнима обратио речима:

*На данашњи дан ми осећамо комунисте и револуционаре који су се борили и пали под терором монархије и буржоазије у временима старе Југославије; на данашњи дан ми осећамо све наше ратнике, све учеснике ослободилачке борбе; ми препознајемо гратитеље социјализма, непоколебљиве борце за мир и напредак у свету...*³⁵

Реактуелизација и комеморација за Емила Диркема значе обнављање сећања о стварању друштва што ојачава осећање припадности заједници и учвршћује њене вредности.³⁶ У комунистичкој Југославији, као вишеконфесионалној држави, била је неопходна културна интеграција – јединствени празници као заједнички имениоци различитих културноисторијских традиција.³⁷ Да је Дан борца савезни празник чија је функција била „хомогенизација југословенске друштвене заједнице”,³⁸ говори и чињеница да је посматрани празник називан и *празником устанка народа Југославије* који се прослављао сваке године у читавој земљи. У прилог наведеном говоре и *симболи* употребљени током прославе јубилеја Дана борца 4. јула 1961. године у Титовом Ужицу, а који се посматрају као материјални и нематеријални елементи (објекти и појаве) који су настали као продукт заједничких

35 Марковић Ж. нав. дело, стр. 144.

36 Ђорђевић, Ј. нав. дело, стр. 12.

37 Sklevicky, L. нав. дело, стр. 186.

38 Ђокић R. нав. дело, стр. 222.

претпоставки, вредности и веровања чланова једне групе. На основу фотографија које документују прославу двадесетогодишњице Дана борца у категорију симбола који означавају припадност заједници сврставају се „типични носиоци државних симбола”³⁹: *заставе* (шест застава које симболизују југословенске републике и две заставе ФНРЈ на згради Народног позоришта) и *бакље* (шест бакљи које симболизују шест југословенских република на стамбено-пословној згради на Тргу). Осећање *припадности* учесника прославе јубилеја Дана борца може се читати и у приказаним наративима: *сва места су била попуњена до последњег броја, а свечаности су присуствовали многобројни гости из свих крајева наше републике...* (наратив „А”). Поред „хомогенизације југословенске друштвене заједнице” приказани наративи показују друштвену интеграцију учесника Дана борца на још два нивоа. Наиме, наратив „Б” осликава друштвену интеграцију учесника Дана борца на нивоу града: *цео град је био један механизам...* (организатор прославе), док наратив „В”: *нама је долазила тетка из Лапова са породицом; у кујни кревет, у спаваћој соби брачни кревет, у комбинованој соби два кауча; не знам како смо сви ту спавали...* (учесница прославе) иде у прилог мишљењу социјалног психолога Весне Томић да је „породица на окупу била и остала суштина свих празника”.⁴⁰ Дакле, функција посматраног празника осликава друштвену интеграцију на три нивоа и то: *савезном* (кохезија становништва у вишеконфесионалној Југославији), *локалном* (социјални контакти на нивоу града) и *породичном* (породица на окупу).

Поред рекапитулације примордијалног догађаја и друштвене интеграције учесника Дана борца на три нивоа (савезном, локалном и породичном), на основу фотографија које документују прославу јубилеја „празника устанка народа Југославије” издваја се и група симбола која чини самосталну целину: 4.75 м висок *споменик* Јосипу Брозу Титу споменик и 4.5 м дуг и широк *портрет* портрет Јосипа Броза Тита оивичен стилизованом петокраком звездом. Реч је о групи симбола која стоји уместо политичких доктрина, идеологија, ентитета или покрета,⁴¹ а који представљају типичне примере визуализације ауторитарног вође (доживотног председника комунистичке Југославије). За Макса Вебера (Maximilian Carl Emil Weber) власт вође је карактеристична за *харизматску власт* коју, говорећи о класификацији политичких система, наводи као једну од категорија

39 Azaryahu, М. нав. дело, стр. 258.

40 Томић, В. (16. фебруар 2015) Каква држава, такви и празници, *Блиц*.

41 Azaryahu, М. нав. дело, стр. 258.

власти.⁴² У једнопартијском (социјалистичком) систему, који поседује сопствену идеологију, историјску мисију и вођу са огромним ауторитетом, упорно је рађено на грађењу култа личности председника ФНРЈ.⁴³ О њему се писало као о војсковођи, политичару, класику марксизма, интелектуалцу, револуционару... Поред некритичности према исказима вође, пренаглашене покорности према вођи, претеране присутности вође у приватном/јавном простору, једна од главних манифестација култа личности јесте и маркирање објеката, улица и тргова у складу са карактеристикама вође. Поред употребљених симбола (споменик и портрет Јосипа Броза Тита) и у приказаним наративима уочава се пренаглашена идеализација вође и доминација њеног ауторитета: *појава председника Тита у подножју трибине изазвала је експлозију одушевљења; група је потом стигла до Трга партизана, уснут праћена бурним апалузима и обасипана цвећем; док је друг Тито прилазио споменику, мноштво света га је поздрављало на улици и са балкона околних зграда.* (наратив „А“) / *„Тито је дочекан онако како и заслужује државник таквог калибра – са одушевљењем, са радошћу, са достојанством...“* (наратив „Б“) / *у једном тренутку неко је рекао: „Ево га друг Тито!“; и некако смо сви занемели, од неке треме; и ја сам га са страхом ишчекивала; настала је еуфорија; народ је ускликивао његово име, цвеће је летело...* (наратив „В“). Дакле, фотографије које документују прославу јубилеја „празника устанка народа Југославије“ и приказани наративи показују да је, као особеност политичке културе једног друштва, посматрани социјалистички празник био један од начина на који су се пропагандисти односили према формирању и одржавању култа личности (*идолатрија*) чији је предмет био први човек у држави.⁴⁴

42 Више о Веберовој концепцији моћи погледати у Pavlović, V. (2009) *Veberova koncepcija moći, Godišnjak 2009 | I DEO: Politička teorija, politička sociologija, politički sistem*, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 19–21.

43 Термин *култ личности* први пут је употребио Никита Хрушчов 1956. године у извештају са XX конгреса Комунистичке партије Совјетског Савеза како би описао апологију Јосифа Висарионовича Стаљина и састав политичких, пропагандних и репресивних мера; Rabrenović, A. (2013) *Politički plakat i kult ličnosti, Medianali*, Vol. 7, No. 13, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, str. 74.

44 Исто.

ЛИТЕРАТУРА:

Azaryahu, M. (1999) Politički simboli u svakidašnjici. Polisistemski pristup istraživanju, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* Vol. 29 No. 22, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, str. 255–273.

Вучинић-Нешковић, В. (2008) *Божућ у Боку Которској*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду и Чигоја штампа.

Da Mata, R. (1986) Dva brazilska nacionalna rituala, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 260–281.

Dimazdje, Ž. (1986) Svakome svoj mali praznik, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 205–211.

Duković, Z. (2016) *Svečanost kao strategija kulturne politike u kreiranju kulturnog identiteta grada*, doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti (pozorišta, filma, radija i televizije), Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd.

Đokić, R. (1986) Ka prazničnoj kulturi, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 221–232.

Đorđević, J. (1986) Mnoštvo lica svetkovina, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 9–31.

Јањић, Ј. (2017) *Културолошка димензија деловања Српске православне цркве у другој половини XX века (1945–2000)*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије, Универзитет “Цон Незбит”, Београд.

Кажоа, R. (1986) Теорија празника, *Kultura* br. 73–75, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 32–60.

Марковић, Ж. (2008) *Цариградски мemento*, Ужице: Историјски архив Ужице.

Павловић, А. (2013) Литијски опход у Северној Косовској Митровици на дан прославе градске славе Митровдана, *Баштина* Све-ска 34, Приштина/Лепосавић: Институт за српску културу, стр. 251–269.

Pavlović, V. (2009) Veberova koncepcija moći, *Godišnjak 2009 I DEO: Politička teorija, politička sociologija, politički sistem*, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 9–26.

Rabrenović, A. (2013) Politički plakat i kult ličnosti, *Medianali* Vol. 7, No. 13, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, str. 71– 101.

Радић, Р. (2002) *Држава и верске заједнице: 1945-1970 I-II*, Београд: Институт за новију историју Србије.

Радић, Р. Српско друштво у XX веку између две вере: приватно и црквено, у: *Приватни живот код Срба у XX веку*, ур. Ристовић, М. (2007), Београд: *Clio*, стр. 635-686.

Radulović, L. (2014) Bog kao privatna stvar: kultura sećanja i religijski život u doba socijalizma, *Етноантрополошки проблеми* год. 9 св. 1, Београд: Филозофски факултет у Београду, стр. 35–48.

Rihtman-Auguštin, D. (1990) Metamorfoza socijalističkih praznika, *Narodna umjetnost* Vol. 27 No. 1, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 21–32.

Sklevicky, L. (1990) The new New Year, Or, how a tradition was tempered, *East European Politics and Societies* 4, London: Sage Publications, pp. 4–29.

Stanojević, Z. (9. novembar 2000) Gde ćete za Dvadeset deveti, *Vreme*.

Томић, В. (16. фебруар 2015) Каква држава, такви и празници, *Блиц*.

Horvat Futo, H. (2016) Rekvizitarijum praznika i mitologija Božića u delu *Andeosko veselje* Nandora Giona, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* Књига XLI-1, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, стр. 153–164.

Bojana Bogdanović
Serbian Academy of Sciences and Arts,
Institute of Ethnography, Belgrade

SECULAR HOLIDAYS IN COMMUNIST YUGOSLAVIA

MARKING THE FIGHTER'S DAY IN TITOVO UŽICE IN 1961

Abstract

In the first post-WW2 years in the communist Yugoslavia, gradual abolishment of religious holidays started, diminishing the religious domain to the home and household members, and the church to its churchyard. Yugoslav legislation established new, federal republic and other holidays. Due to paper limitations, the manner of celebrating secular holidays will be reviewed on the example of the Fighter's Day, which was announced federal holiday on April 26, 1956. Marking of the twentieth anniversary of the insurrection of the peoples of Yugoslavia will be viewed through three narratives: the first narrative ("a view from the outside") consists of the data on celebrations of this holiday from the archives and press, while the second and the third narrative ("views from within") consists of the data from interviews which the text author conducted in 2009 and 2010 with the producer and a participant of the celebration. Based on these data, the primordial event and its formal/structural characteristics and function of the subject holiday will be analysed.

Key words: *Fighter's Day, Yugoslavia, secular holidays, Titovo Užice*